

Az erdélyi magyar történetkutatás mai kérdései*

Ha kedves rokonok, jóbarátok találkoznak, önkéntelenül is azt akarják elsőként tisztázni, hogy mikor is voltak együtt utoljára. Bennem is ez merült fel elsőként, amikor a mostani találkozómon mondandókról kezdtem gondolkodni. Azt hiszem, hogy ilyen természetű, mint a mostani (tehát nem emlékező-ünneplő) együttlét anyaországi és erdélyi céhbéli történészek között 1941-ben, az Erdélyi Tudományos Intézet létesítését megelőzően volt utoljára. Ebből is kiderülhet, hogy milyen ritka, szeretett és várva várt vendégek a körünkbe érkezett magyarországi szakemberek.

Azt azonban talán nem mindenki tudja, hogy indulásakor, 1867-ben a Magyar Történelmi Társulat és az Erdélyi Múzeum-Egyesület között szoros kapcsolat, gyümölcsöző együttműködés létezett. Mindkét szervezet élén ugyanaz a személy: gróf Mikó Imre, Erdély Széchenyije állott, és az első lépéseit tevő Történelmi Társulatnak jól fogtak azok a tapasztalatok, amelyeket a Múzeum-Egyesület tízévi működése alatt gyűjtött. Jól megnyilvánult ez abban is, hogy a Társulat, egyéves fennállása után, 1868. szeptember 20. és 25. között a Múzeum-Egyesületre támaszkodva Kolozsváron rendezte meg első vándorgyűlését azzal a céllal, hogy a vidéki Magyarországot felrazza a történelmi kutatások érdekében. Itt mutatkozott be, teljes sikerrel, a vidéki vándorgyűléseknek az a forgatókönyve, melynek máig nélkülözhetetlen információkat közönhetünk a Kárpát-medencei történelem forrásanyagai felől. Az ország különböző részeiből érkező szakemberek akkor Kolozsváron a családi levéltárak egész sorát tárták fel, több száz oldalnyi másolatot készítettek, a Múzeum-Egyesület szakembereiből „Kolozsvárott székelő állandó bizottságot” hívtak létre, „mely az anyatársulattal folyvást összeköttetésben álljon”. Ugyanakkor szó volt oklevéltani naptár kiadásáról, és a két szervezet keretei között született meg 1869-ben és valósult meg 1872-től fogva a máig létező *Székelly Oklevéltár* terve is.

Ekkor és még jó ideig a Múzeum-Egyesület egyenrangú tényezője volt a magyar történetkutatásnak. Később azonban nagyot fordult a történelem kereké, és ma már az erdélyi témájú kutatásokat illetően sem kockáztatható meg ez az állítás. A tudomány virágzásához ugyanis szemlelmi és anyagi erőforrások is szükségesek. Ezekben pedig az erdélyi magyarság az utolsó fél vagy háromnegyed évszázadban igazán nem bővelkedett. A kisebbségi helyzettel vele járó beszükülésre, elszegényedésre következő kommunista diktatúra, tudatos állami besegítéssel, teljessé tette az 1918 után elkezdődött folyamatot. A Szovjetunió által „boldogított” egész Kelet-Közép-Európában gyökeres változások zajlottak le, de a legradikálisabbakat a kommunizmus és a többségi nacionalizmusok kettős nyomása alatt a kisebbségi társadalmaknak kellett elszemvedniük. Ezek alól az erdélyi magyarság sem kivétel. A politikai és gazdasági pozíciók elvesztése után, osztályharc címén, lefejezték a nemzetiségek műveltség-hordozó rétegét is, majd a korszak végére a kisebbségi tudományművelő szakembereket is beörölték a közösbe. Az így kialakult helyzetben az ún. „rendszerváltozás” sem hozott lényeges változtatást.

Nemcsak a kisebbségi tudományos célvagyon, tudományos gyűjteményeket, levéltárakat, könyvtári örökségeket kell nélkülözni továbbra is, de bénító szakemberhiány is akadályozza a talpra állást. Ne szépítsük a dolgot. Az erdélyi magyar történetkutatás – legalábbis a medievisztika és a korai újkor vonatkozásában – ma már aligha tekinthető a magyar történetku-

* Elhangzott az MTA Történettudományi Intézete és az Erdélyi Múzeum-Egyesület által szervezett, 2004. október 20–21. között Kolozsváron megtartott *Erdély a magyar középkorkutatásban* című konferencián. A konferencián bemutatott dolgozatok szerkesztett változatát számunk főszerkesztésében közöljük.

tatás egyenrangú tényezőjének. Közelebb áll a valósághoz az a megállapítás, hogy egyelőre inkább csak segédmunkási feladatokra futja az erejéből. De ebből a jelenlegi méltatlan állapotából mielőbb ki akar törni, és ebbe az irányba az első szerény lépéseket már meg is tette.

1990 óta megélenkültek a kapcsolatok az anyaországi és a határon túli magyar kutatók között. Se szeri, se száma az érzelmekre ható történeti megemlékezéseknek és tudást gazdagító kitérő szakelőadásoknak. Fennen hangoztatjuk, hogy helyreállt a magyar tudományosság 1918 után felbomlott egysége. De manapság mindnyájan sietünk. A vezetőknek különösen is sietniük kell. Arra, hogy magáról a kutatómunkáról, annak konkrét teendőiről és akadályairól is beszéljünk, többnyire már nem marad időnk. Pedig az azonos területen dolgozóknak sok évtizedes szétválasztás után bizonyosan lennének olyan gondjaik, amelyeket baráti egyeztetéssel talán ki is küszöbölhetnénk. Miért is kellene várni a kutatás gyakorlati részére tartozó apróságok megoldásával addig, amíg a nagy kérdéssel elfoglalt vezetők ezek megoldására is szakíthatnak időt?

Ezért különös öröm számunkra, hogy a mostani találkozásra az anyaországi medievisztikai kutatások mindegyik központja elküldte hozzánk képviselőjét, akik csábító ízelítőt hozhatnak fiataljaink számára a magyar középkorkutatás országunkban szokatlan új eredményeiből. Azoknak pedig, akik már elkötelezték magukat az ilyen stúdiumokra – reményeink szerint –, alkalmat kínálhatnak konkrét munkafeladatokkal, módszerekkel, témákkal, nehézségekkel kapcsolatos eszmecsere. Ezzel oszlatni lehetne azt az elszigeteltségi érzetet, ami abból adódik, hogy a medievisztikai kutatás más utakon jár Románia Kárpátokon belüli és kívüli részeiben. Ezt észlelni már volt elég időnk, de az kissé zavaró, hogy talán mi magyar történészek az országhatáron belül és kívül sem vagyunk egységesek az 1990 után kialakult helyzetből következő teendőinket illetően. Javasolom, hogy legalább mi ne siessünk, és a mostani találkozónkon szenteljünk némi időt a mindnyájunkat érintő alapkérdésekre.

Vitathatatlan, hogy a diktatúra idején tudatosan kivéreztetett erdélyi magyar történetkutatás 1990 után a magyar tudományosság egészének, elsősorban a Magyar Tudományos Akadémiának a támogatásával talpra állt. Ma már újból lehet beszélni róla, újból érdemes számolni vele mind a magyar, mind pedig a román tudományosságnak. Ez a határon túli új magyar tudományosság azonban még nagyon zsenge virágszál az anyaország politikai kirakatában. A román tudománypolitika pedig még nem mérte fel, hogy mekkora hasznát vehetné a halott poraiból feltámadó fönixnek. Aki azonban azt gondolja, hogy segélyeztetéssel lehet továbbra is életben tartani a határon túli, lassan felcseperedő magyar tudományosságot, az nem ismerte fel az anyaországi humán tudományok érdekeit sem. Szerintem ugyanis az egyetemes magyar tudományosságnak legalább annyira érdeke, mint a határon túli magyar tudományosságnak, hogy legyenek a magyarság Kárpát-medencei szállásterületén személyileg és anyagilag megalapozott kutatóintézetek. A magyar művelődési örökség legrégebbi része ugyanis jelentős mértékben Magyarország mai határain túl található a Kárpát-medencében. Ma már világosan kirajzolódik, hogy milyen súlyosan negatív következményei várhatók annak, ha az országhatárokon kívül nem lesznek helyi magyar szakemberek és korszerű magyar kutatóintézetek. A nyugati magyar művelődési intézeteknél semmivel sem kisebb szüksége lenne a magyar tudományosságnak ezekre az intézményekre. Nélkülük ugyanis menthetetlenül beszorul a mesterségesen meghúzott, új politikai határok közé. A határon túli magyar tudomány ügyét – szerintem – nem érzelmi alapon, a nemzeti szolidaritás jelzéseként kell kezelni, mert alkalmi segélyeztetéssel folyamatos, szervezett tudományos munka nem biztosítható. Így csak kirakatba szánt fantom-intézetek kreálhatók. Funkcióra, feladatokra és ezek ellátásához biztosított személyi és szervezeti feltételekre van szükség. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében formálódó fiatal történetkutatók jól látják, hogy mik azok a funkciók, különös szolgálatok, amiket ők, helyzetüknél fogva,

mindenki másnál eredményesebben elláthatnának mind a magyar, mind pedig a román tudomány számára. Ez pedig az erdélyi forrásanyag feltárása, ami a magyarországiak számára a hozzáférhetőség nehézségei miatt, a román história képviselői számára pedig nyelvi és történeti ismeretek hiánya miatt nehezen megoldható, és ennek következtében ma már évszázados lemaradást szenved.

Én úgy vélem, hogy a már jelentkező új erdélyi magyar történetkutatás jól és világosan mérte fel, miként teheti magát hasznossá, sőt mondhatnám, nélkülözhetetlenné nemzete és országa tudományosságában egyaránt. Ehhez megvan benne a szándék, sőt az akarat, de a tervek kivitelének személyi és szervezeti feltételei vannak. Ezekről dönteni pedig a tudománypolitika illetékes.

De vajon a tudománypolitika mai alakítói ismerik-e pontosan, amit mi kutatók is csak sejtünk, hogy az erdélyi tárgyú történetkutatások címén ténylegesen mi történik a határ innenső és túlsó oldalán? Kellően egyeztetve folynak-e ezek a kutatások? Nincsenek-e bennük átfedések? A legsürgősebb és legfontosabb kérdésekre fordítjuk-e a figyelmünket és pénzünket? Azt a keveset, amit a magyar tudomány e kutatásokra áldoz, vajon legeredményesebben használjuk-e fel? Ki méri fel, ha egyáltalán felméri, az erdélyi kutatások személyi szükségleteit? Azt, hogy van-e szakemberünk pl. a fejedelemség korára vagy a százsz vonatkozásoknak a tanulmányozására. És folytathatnám még sokáig a nagyon aktuális kérdéseket. Az azonban mindenképpen sürgős tisztázásra vár, hogy kikre tartozik az ilyen kérdések megvitatása. Ezekben – szerintem – ki más lehetne illetékes dönteni, ha nem a középkor és a korai újkor magyar kutatói?! Tehát Önök, kedves vendégeink, többi kollégáikkal együtt és mi, akik a kettős kötődésünkből következő körülményekkel számolva igyekszünk a tudományunk tényleges igényeinek megfelelően végezni munkánkat.

Ezért javaslom, hogy, ha ezzel Önök is egyetértenek, a szakelőadások után, holnap reggel, visszautazásuk előtt kerekasztal formájában ejtsünk szót a fentiekről, mert az erdélyi magyar történetkutatás jövőjét illetően napjainkban ezek az alapkérdések.

A holnapi eszmecsere indításként előre kívánom bocsátani, hogy szilárd meggyőződéseim szerint a magyar tudományszervezésnek nyolcvanöt évi késedelmeskedés után és az Európai Unióba való bekerülést követően rövidesen lépnie kell, mégpedig nem államban, hanem nemzetben gondolkozva. Az új helyzet végiggondolása ugyan elsősorban az anyaország tudományossága szempontjából halaszthatatlan, de természetesen érinteni fogja a határon túli magyar tudományt is. A ténylegesen egységes jövő magyar tudományossága ugyanis nem mondhat le – legalábbis a humán tudományokban bizonyosan nem – arról a szellemi potenciálról, amellyel kettős kötődésük, speciális nyelvtudásuk, helyismeretük és helyi kapcsolataik révén a Kárpát-medencei nemzettöredékek szakemberei növelhetik a magyar tudományosság hatékonyságát és elismertségét a szomszéd államokban. A Kárpát-medencei magyar kutatóintézetek megszervezése pedig feltétele annak, hogy ez a többlet-potenciál tartós maradjon az utánpótlás nevelésének biztosítása által. Ez a szervezés megkerülhetetlen lesz belátható időn belül, amikor a magyar tudománypolitika felismeri, hogy nélkülük olyan fogyatékkal élőhöz válhat hasonlónvá, akinek sem keze, sem lába nincsen.

A vad, ha csapdába esik, saját lábát is lerágja, csak hogy szabadulhasson. Az ember azonban értelmes lény, és öncsonkítás helyett megkeresi az ésszerű megoldást. És ez – szerintünk – kutatóintézetek fokozatos kifejlesztése és a helyi feladatok leosztása ezeknek az intézeteknek. A megoldás tehát lábainknál hever, csak észre kellene venni. Akkor talán az is kiderülne, hogy a tervszerű fokozatos kifejlesztés nemcsak hatékonyabb lenne és jobban illeszkedne a magyar tudományszervezésben esedékes lépésekhez, hanem gazdaságosabb is a rövid lejáratú jelenlegi megoldásoknál.

1868-ban Kolozsvár város vezetői százötven terítéses díszebéddel fogadták a városunkba érkezett magyarországi történetkutatókat, Horváth Mihály és Ipolyi Arnold alelnököket, Rómer Flórist, Thaly Kálmánt, Nyáry Albertet, Nagy Imrét, Véghelyi Dezsőt és a Történelmi Társulat sok más választmányi és tudós tagját. Ez a „veszedelem” ugyan bizonyosan nem fenyegeti mostani vendégeinket, mert – amint említettem – azóta nagyot fordult a történelem kereke egykor kincsesnek titulált városunkban. De ami mindezek ellenére sem változott semmit, az a mi szeretetünk és összetartozásunk szilárd tudata.

Kívánom, hogy kedves vendégeink érezzék jól magukat garantáltan kincstelenített városunkban is. Kívánom továbbá, hogy mostani együttlétünk legyen legalább annyira eredményes, mint amilyen egykor az 1868. évi találkozó volt. És a tanulságos előadásokon túl szintén legyen olyan hozadéka, amire egy évszázad múltán is érdemes emlékezniük az akkori erdélyi magyar kutatóknak. Mert reméljük, hogy akkor is lesznek magukat a kutatómunkára elkötelezett, szakképzett fiataljaink Kolozsvárott, akik akkor már korszerűen felszerelt intézetben, akadályozások nélkül végezhetik kutatásaikat az erdélyi magyar művelődési örökség teljes anyagában.